

814693

GEMEENTE NUNSPEET
INGEKOMEN

Gemeente Nunspeet

05 APR. 2023

Postbus 79
8070 AB NUNSPEET

Tevens per e-mail: [redacted]@nunspeet.nl en [redacted]@nunspeet.nl

Nijmegen, 4 april 2023

Ons kenmerk
Gemeente Nunspeet / Ontwikkeling
schaapskooi
20230398 - 2557130/1 - HW/

Telefoonnummer
024 - 382 83 05

E-mail
[redacted]@hekkelman.nl en
[redacted]@hekkelman.nl

Faxnummer
024 - 382 83 88

Betreft
advies stikstof schaapskooi
Schotkampweg Elspeet

Geachte heren, beste [redacted] en [redacted]

In het overleg van 7 maart 2023 hebt u toegelicht dat beoogd wordt om de schaapskudde die een stichting houdt en gebruikt wordt voor beheer van het Natura 2000-gebied Veluwe wordt uitgebreid. Hiervoor is nieuwe huisvesting van de schaapskudde nodig. Uw gemeente wenst de voor uitbreiding benodigde nieuwe schaapskooi te realiseren aan de Schotkampweg in Elspeet.

De bedoeling was om (voor wat betreft stikstof) de nieuwe schaapskooi planologisch mogelijk te maken, door extern te salderen met de beëindiging van een nabij gelegen agrarisch bedrijf. Hiervoor zijn, ook met de provincie, de nodige gesprekken gevoerd en is onderzoek verricht. Zo zijn stikstofberekeningen opgesteld door Craeft, neergelegd in het rapport 'Beoordeling stikstof – Beëindiging veehouderij en realisatie schaapskooi' van 18 juli 2022. Hieruit volgde een afname van stikstof op het Natura 2000-gebied Veluwe, gelet op de te treffen (externe) salderingsmaatregel. Thans is echter duidelijk geworden dat de provincie met de agrariër reeds overeenstemming heeft bereikt over de bedrijfsbeëindiging. Daarbij is gebruik gemaakt van de landelijke beëindigingsregeling voor agrarische bedrijven. Eventuele resterende stikstofruimte komt daardoor terecht in een stikstofbank (dan wel het stikstofregistratiesysteem). Door deze gekozen insteek, kan de ruimte vanuit externe salderingslocatie thans niet meer als externe salderingsmaatregel worden benut ten behoeve van de verplaatsing en uitbreiding van de schaapskooi. U hebt mij verzocht om advies, of en op welke wijze de schaapskooi aan de Schotkampweg gelet op stikstof nog kan worden gerealiseerd.

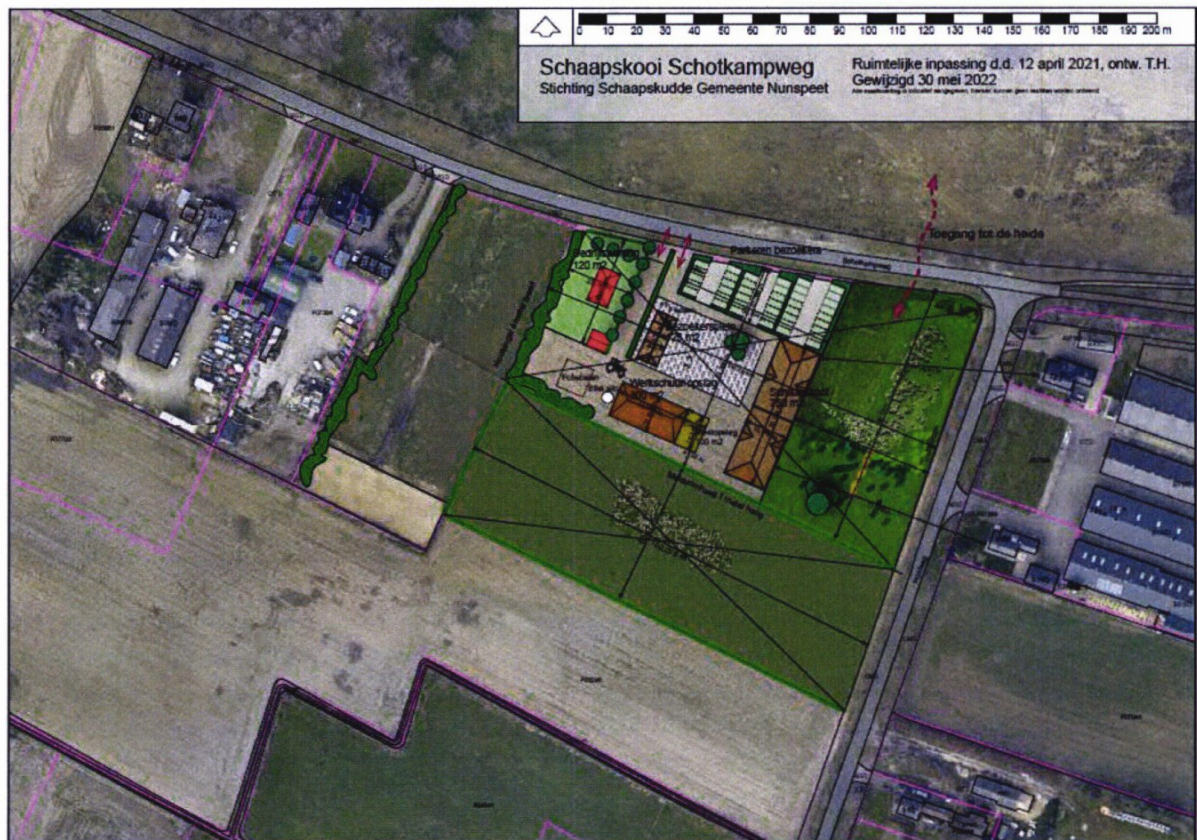
Hierbij ontvangt u mijn advies. Het advies is als volgt opgebouwd:

1.	Beoogde ontwikkeling.....	3
2.	Wettelijk kader: Wet natuurbescherming	4
3.	Ontwikkeling schaapskooi en ontwikkeling bezoekerscentrum afzonderlijk in procedure brengen/ aanvragen.....	6
4.	Ontwikkeling schaapskooi (project 1).....	8
5.	Ontwikkeling bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen (project 2)	9
5.1.	<i>Projectspoor; intern salderen mogelijk.....</i>	<i>11</i>
5.2.	<i>Planspoor; intern salderen niet mogelijk</i>	<i>13</i>
6.	Samenvatting en aanbevelingen	14
Bijlage 1	Stikstofberekening volledige ontwikkeling zonder saldering.....	17
Bijlage 2	Onderbouwing referentiesituatie.....	18
Bijlage 3	Stikstofberekening Project 2, inclusief intern salderen beëindiging bemesten gronden landschappelijke inpassing	23

1. Beoogde ontwikkeling

Het plan is om op (voormalige) agrarische gronden aan de Schotkampweg in Elspeet, aan de rand van het Natura 2000-gebied 'Veluwe', de nieuwe schaapskooi te realiseren. Huisvesting wordt gezocht voor 100 tot 400 schapen, met een bijbehorende bedrijfswoning (beheerderswoning/ herderswoning), schuur en mestopslag. De ontwikkeling van de schaapskooi met bijbehorende functies is nodig voor het beheer van het Natura 2000-gebied Veluwe (begrazing als beheer van het gebied). Daarnaast wil de gemeente Nunspeet een bijbehorend bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen realiseren, waarbij het geheel landschappelijk wordt ingepast in de omgeving, met ruime groenzones.

Op onderstaande afbeelding wordt de beoogde locatie en het beoogde plan met landschappelijke inpassing weergegeven:

Om de ontwikkeling van de schaapskooi met bijbehorende herderswoning en overige (recreatieve) functies planologisch mogelijk te maken, is de gemeente Nunspeet voornemen een nieuw bestemmingsplan vaststellen (het bestemmingsplan 'Schaapskooi Schotkampweg'). Daarnaast zal in het projectspoor een omgevingsvergunning voor (onder meer) de activiteit bouwen verleend moeten worden.

De realisatie en ingebruikname van de schaapskooi met bijbehorende herderswoning en overige (recreatieve) functies leidt tot een toename van stikstofdepositie op het nabijgelegen Natura 2000-gebied Veluwe.

Aanvankelijk was het plan om de ontwikkeling mogelijk te maken door extern te salderen met de beëindiging van het naastgelegen agrarische bedrijf aan de [REDACTED] in Elspeet. Omdat de provincie Gelderland deze veehouderij echter reeds heeft opgekocht (niet specifiek ten behoeve van de schaapskooi), is extern salderen met de beëindiging hiervan – vanwege het vereiste van een directe samenhang – niet (meer) mogelijk.

Tegen deze achtergrond heeft u ons om advies gevraagd of, en zo ja, op welke wijze, de gemeente, ten aanzien van het aspect stikstof, alsnog medewerking kan verlenen aan de ontwikkeling van de schaapskooi en het bezoekerscentrum. Dit geldt voor zowel het planspoor als het projectspoor. In het vervolg van dit advies wordt deze vraag beantwoord.

2. Wettelijk kader: Wet natuurbescherming

Uit artikel 2.7 van de Wet natuurbescherming (hierna: 'de Wnb') volgt dat er voor plannen (lid 1) én voor projecten (lid 2) een zelfstandige verplichting bestaat om de effecten daarvan op Natura 2000-gebieden te onderzoeken. Voor de vaststelling van een bestemmingsplan is de plantoets relevant. Daarnaast kan voor de concrete ontwikkeling (project) tevens een natuurvergunning verplicht zijn, al dan niet in de vorm van een i-vergunning met verklaring van geen bedenkingen (zie artikel 2.2aa onder a Bor). Of die natuurtoestemming nodig is en of die kan worden verleend wordt zelfstandig beoordeeld in de projecttoets (bij de aanvraag natuurvergunning of de hiervoor genoemde verklaring van geen bedenkingen). Het betreffen zelfstandige toetsingen. In die zin dat bij de vaststelling van een plan niet hoeft te worden beoordeeld of een natuurvergunning voor een project nodig is en of die kan worden verleend. Er geldt geen uitvoerbaarheidstoets.¹

Artikel 2.7 lid 1 Wnb bepaalt dat een bestuursorgaan een plan dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, en dat afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied, uitsluitend vaststelt indien is voldaan aan artikel 2.8 van de Wnb. Dit betreft de plantoets.

Artikel 2.7 lid 2 Wnb bepaalt dat het is verboden om zonder vergunning van gedeputeerde staten een project te realiseren dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied. Op grond van artikel 2.7 lid 3 Wnb verlenen gedeputeerde staten een vergunning als bedoeld in het tweede lid uitsluitend indien is voldaan aan artikel 2.8 van de Wnb.

¹ Zie ABRS 30 september 2020, ECLI:NL:RVS:2020:2318 (Moerdijk), r.o. 5.2. Dit is vaste rechtspraak: ABRS 5 april 2017, ECLI:NL:RVS:2017:943, r.o. 12.5, ABRS 17 oktober 2012, nr. 201204708/1/R4, r.o. 16.2 en ABRS 5 oktober 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BT6637, r.o. 2.4.4.

Om te beoordelen of sprake is van een plan of project zoals bedoeld in artikel 2.7 van de Wnb is (in dit geval) ten eerste relevant of het gaat om een plan of project dat direct verband houdt met of nodig is voor beheer van een Natura 2000-gebied. Wanneer het antwoord op deze vraag bevestigend is, is geen sprake van een plan of project in de zin van artikel 2.7. Een plan kan dan in overeenstemming met de Wet natuurbescherming vastgesteld worden. Voor een project is dan geen natuurvergunning nodig.

Wanneer het gaat om een plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, moet beoordeeld worden of dat plan of project "*significante gevolgen kan hebben*" in de zin van artikel 2.7 van de Wnb. Voor die beoordeling wordt veelal een voortoets verricht. In de voortoets mag rekening gehouden worden met interne salderingsmaatregelen. De volgende voorwaarden zijn van toepassing:

1. de beëindiging van een gebruiksactiviteit mag alleen als interne salderingsmaatregel in worden gezet, wanneer dat gebruik onderdeel uitmaakt van de referentiesituatie.
2. interne salderingsmaatregelen zijn (stikstof-reducerende) maatregelen binnen de begrenzing van hetzelfde plan of project;
3. in het planspoor geldt verder dat interne salderingsmaatregelen (stikstof-reducerende) maatregelen zijn die betrekking hebben op dezelfde ruimtelijke ontwikkeling.²

Wanneer volstaan kan worden met interne salderingsmaatregelen (resultaat 0,00 mol N/ha/jr) kan het bestemmingsplan dus worden vastgesteld respectievelijk is er *geen* sprake van een natuurvergunningplicht voor de betreffende activiteit.

Wanneer sprake is van een plan of project dat niet direct verband houdt of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied en in de voortoets significante gevolgen niet op voorhand kunnen worden uitgesloten, dient op grond van artikel 2.8 lid 1 Wnb voor het plan respectievelijk het project een passende beoordeling te worden verricht. Wanneer voor een project een passende beoordeling nodig is, geldt er een natuurvergunningplicht. Het plan respectievelijk de natuurvergunning mag dan alleen worden vastgesteld en worden verleend, wanneer uit die passende beoordeling volgt dat de natuurlijke kenmerken niet worden aangetast (daargelaten de ADC-toets).³ Dat volgt uit artikel 2.8 lid 3 Wnb.

Om tot het oordeel te komen dat het plan of project de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied niet aantast, mag in de passende beoordeling onder voorwaarden rekening worden gehouden met 'mitigerende maatregelen'. Een vorm van een

² Zie ABRS 20 juli 2022, ECLI:NL:RVS:2022:2073 (Giethoorn).

³ Indien die conclusie niet kan worden getrokken, kan het plan of de natuurvergunning toch worden vastgesteld, maar dan moet voldaan worden aan de ADC-criteria. Die houden kort gezegd in: ontstentenis van alternatieve oplossingen (A), dwingende redenen van groot openbaar belang (D) en compensatie van de ecologische schade (C).

mitigerende maatregel is een externe salderingsmaatregel. Een externe salderingsmaatregel betreft een maatregel buiten de begrenzing van het plan of project of, in geval van een plan, een maatregel binnen hetzelfde plangebied, maar die ziet op een afzonderlijke ruimtelijke ontwikkeling. Wanneer gebruik wordt gemaakt van een bedrijfsbeëindiging elders, of wanneer gebruik wordt gemaakt van een stikstofdepositiebank die gevuld is met stikstofruimte gelet op bedrijfsbeëindigingen elders, is sprake van extern salderen.

3. Ontwikkeling schaapskooi en ontwikkeling bezoekerscentrum als afzonderlijke projecten in procedure brengen/ aanvragen

U heeft aangegeven dat beoogd wordt om de ontwikkeling van de schaapskooi (met bijbehorende functies) en de ontwikkeling van het bezoekerscentrum, het bezoekersplein met bijbehorende parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing, integraal in procedure te brengen/ aan te vragen. Die ontwikkelingen leiden evenwel tot een toename van stikstofdepositie op het Natura 2000-gebied. Gezamenlijk zorgen deze ontwikkelingen zelfs tot een maximale toename van meer dan **34 mol/ha/jaar** op stikstofgevoelig habitat. Dit volgt uit een controleberekening aan de hand van het meest recente AERIUS-Calculator model versie 2022, zoals beschikbaar is gekomen in januari 2023. De uitgangspunten zijn overgenomen van de berekeningen van Craeft, zij het dat de rijroute van het verkeer wel is verlengd. Craeft heeft de lijnbron met motorvoertuigen reeds afgekapt na een aantal meters op de Hooiweg. Een dergelijke afkap, ook gelet op het geringe bestaande verkeer op de Hooiweg, is niet in overeenstemming met de Instructie gegevensinvoer en de daarover beschikbare rechtspraak. De herziene berekening is opgenomen in **bijlage 1** bij dit memo.

Let wel, dit betreft een berekening waarbij (gelijk het Craeft rapport) uit is gegaan van 100 schapen. Het moge duidelijk zijn dat de depositie van 400 schapen (zie inleiding) nog veel hoger zal zijn. Wel volgt duidelijk uit de berekening dat de ingebruikname van de schaapskooi zelf (en niet zozeer het verkeer) veruit het grootste aandeel heeft in de depositieresultaten.

De grote toename komt doordat geen rekening meer mag worden gehouden met de beëindiging van het nabijgelegen agrarische bedrijf als externe salderingsmaatregel. Zoals reeds in paragraaf 1 is aangegeven, wordt thans niet meer voldaan aan de voorwaarde dat sprake moet zijn van directe samenhang tussen de bedrijfsbeëindiging en de realisatie van de schaapskooi.

U heeft ons bericht dat de gedeputeerde van de provincie Gelderland ambtelijk heeft aangegeven, dat er nog wel een pot stikstofruimte is waarvan gebruik gemaakt zou kunnen worden. Waarschijnlijk wordt met deze suggestie bedoeld op de provinciale 'Gelderse stikstofbank' (vorm van extern salderen; zie paragraaf 2 van dit memo). Dit biedt echter geen soelaas. Er kan pas een beroep worden gedaan op de stikstofdepositieruimte uit de Gelderse stikstofbank, wanneer de benodigde stikstofruimte niet meer dan 2 mol/ha/jaar bedraagt. Dit volgt expliciet uit artikel 13 lid 6 onder e van

de 'Beleidsregels salderen in Gelderland' (geldend vanaf 18 november 2022).⁴ Omdat de integrale ontwikkeling leidt tot een toename van meer dan 34 mol/ha/jaar, biedt het toepassen van een vorm van extern salderen **via de Gelderse stikstofbank in zoverre geen soelaas.**

Reden waarom wij in het vervolg van dit memo de (integraal voorgestelde) ontwikkeling nog eens goed onder de loep hebben genomen.

Wij adviseren om:

- (1) de schaapskooi met bijbehorende functies (bedrijfswoning, schuur, mestopslag en beperkte landschappelijke inpassing bij het beoogde bouwblok) én
- (2) de ontwikkeling van het bezoekerscentrum met bezoekersplein, parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing rondom het bouwblok;

niet integraal, maar als separate projecten te beschouwen en in procedure te brengen/aan te vragen. Dit is ook mogelijk nu de Schaapskooi ook zonder het bezoekerscentrum in bedrijf kan zijn. Ook zal het bezoekerscentrum een ruimere (recreatieve) functie hebben dan uitsluitend gerelateerd aan de te houden schapen c.q. schaapskudde. In zoverre is er gelet op rechtspraak dan ook geen sprake van één (onlosmakelijk) project.

Voor de vraag of een natuurvergunning voor een ontwikkeling nodig is, moet per project worden beoordeeld of sprake kan zijn van significante gevolgen.⁵ Alleen activiteiten die onlosmakelijk met elkaar samenhangen, vormen samen één project in de zin van de Wnb.⁶

De reden en het belang om in dit geval de ontwikkelingen als afzonderlijke projecten te beschouwen is het volgende. U heeft bevestigd dat de ontwikkeling van de schaapskooi gelet op de uit te breiden schaapskudde verband houdt met en nodig is voor het beheer van het Natura 2000-gebied Veluwe. De vergrote schaapskudde heeft passende huisvesting nodig. Juist de ontwikkeling van de schaapskooi draagt zorg voor de zeer hoge stikstofdepositie uitkomst. Projecten uitsluitend ten behoeve van beheer van een Natura 2000-gebied vallen evenwel onder de uitzondering van artikel 2.7 lid 1 en lid 2

⁴ Zie <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR631003/7>.

⁵ Zie bijvoorbeeld: ABRS 8 november 2017, ECLI:NL:RVS:2017:3002 en ABRS 20 juli 2016, ECLI:NL:2016:2017.

⁶ Zie ook ABRS 28 november 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BY4431 en ABRS 15 augustus 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX4650. Zie ook bijvoorbeeld ABRS 24 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR5684. Deze uitspraak gaat over de RWE-centrale. In deze uitspraak beoordeelt de Afdeling in r.o. 2.2.3 of de verdieping van een vaargeul onderdeel uitmaakt van het project voor de RWE-centrale en betrokken had moeten worden in de effectbeoordeling. De Afdeling komt tot de conclusie dat de verdieping van de vaargeul en de RWE-centrale niet zodanig met elkaar verbonden is dat sprake is van één project. Daarvoor is van belang dat de verdieping van de vaargeul weliswaar gunstig, maar niet noodzakelijk is voor de exploitatie van de centrale. De aanvoer van kolen naar die centrale kan namelijk ook plaatsvinden met schepen die gebruik kunnen maken van de bestaande vaargeul, in welk geval de RWE-centrale conform de vergunning wordt gebruikt. Van onlosmakelijke samenhang is dan geen sprake. Voor wat betreft de uitbreiding en verdieping van de haven nabij de RWE-centrale ligt dat nadrukkelijk anders. Die vormen één project, omdat de uitbreiding van de haven nodig is om de centrale zoals die was vergund te bouwen en in werking te hebben. Er is sprake van een rechtstreeks verband (zie expliciet r.o. 2.2.4). Dit betreft ook meteen de reden om de twee projecten separaat aan te vragen.

van de Wnb. Voor het plan/ project van de Schaapskooi met de rechtstreeks daarbij behorende functies is daarom goed verdedigbaar dat daarvoor geen projecttoets doorlopen hoeft te worden. Dat geldt eveneens voor de bouw en aanleg van de Schaapskooi met de rechtstreeks daarbij behorende functies. Die aanleg- en bouwwerkzaamheden maken immers wel een onlosmakelijk onderdeel uit van het (eerste) vrijgestelde 'project 1', zo volgt ook uit rechtspraak.⁷

Voor de bouw en exploitatie van het bezoekerscentrum, het bezoekersplein, bijbehorende parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing is dat anders (project 2). Voor dat project kan evenwel toepassing gegeven worden aan interne saldering. Wij lichten beide sporen hieronder nog nader toe.

4. Ontwikkeling schaapskooi (project 1)

Ten aanzien van de ontwikkeling van de schaapskooi (met bijbehorende functies) (project 1) geldt dat u heeft aangegeven dat de ontwikkeling van de schaapskooi verband houdt met en nodig is voor het beheer van het Natura 2000-gebied Veluwe. De te vergroten kudde met schapen worden als beheermaatregel ingezet voor begrazing op de (heide)velden op de Veluwe.

Dat de begrazing van de Veluwe door schapen als beheermaatregel aangemerkt moet worden, volgt ook uit het 'Beheerplan Natura 2000 Veluwe (057)'. Uit het beheerplan volgt dat, op de bossen na, alle habitattypen en de daarbij horende soorten geheel afhankelijk zijn van beheer en dat adequaat natuurbeheer van belang is voor het behoud van de habitattypen. In het beheerplan is beschreven dat naast plaggen, maaien, kappen en branden, begrazing met schapen of runderen de beheermaatregelen zijn waarmee het historisch agrarisch gebruik van de habitattypen in aangepaste vorm wordt voortgezet.

In het beheerplan staat dat begrazing met name van belang is voor het beheer van het habitatype droge heide (H4030 (droge heide is één van de meest voorkomende habitattypen op de Veluwe)) en heischrale graslanden (H6230). Voor droge heide ziet het beheer op het voorkomen van de natuurlijke ontwikkeling naar bos. Ten aanzien van heischrale graslanden ziet het beheer op een gunstige staat van instandhouding van soorten. Relatief intensieve begrazing wordt volgens het beheerplan in dat kader als één van de belangrijkste maatregelen beschouwd.

Ook komt volgens het beheerplan bosbegrazing als beheermaatregel in aanmerking, maar alleen wanneer het gaat om de grote eenheden in de natuur.

Gelet op het bovenstaande betreft de ontwikkeling van de schaapskooi met herderswoning en de rechtstreeks daarbij behorende functies (project 1) géén plan/project in de zin van artikel 2.7 van de Wnb. Uit artikel 2.7 van de Wnb volgt

⁷ De bouwwerkzaamheden zijn feitelijk onlosmakelijk verbonden met de exploitatie van de Schaapskooi (beheer van het Natura 2000-gebied). Uit ABRS 24 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR5684 volgt expliciet dat de bouwvoorbereidende werkzaamheden, de bouw zelf en de exploitatie van een bouwwerk als één project moet worden gezien.

immers dat de plantoets doorlopen moet worden wanneer sprake is van een "plan dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied" (lid 1) en dat de projecttoets doorlopen moet worden voor een project "dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied" (= natuurvergunningplicht (lid 2)).

Hieruit volgt dat wanneer wel sprake is van een plan of project dat direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een natura 2000-gebied, er een uitzondering geldt op de hoofdregel dat een plantoets c.q. projecttoets moet worden doorlopen. Voor dergelijke plannen en projecten – in dit geval de ontwikkeling van de schaapskooi met herderswoning (schuur, mestopslag en beperkte landschappelijke inpassing rondom het beoogde bouwvlak) – kan dan een beoordeling van het plan c.q. het project aan de artikelen 2.7 en 2.8 van de Wnb (Natura 2000-gebiedsbeschermingsrecht) achterwege blijven.

Wij benadrukken nogmaals dat het voor deze redeneerlijn in onze optiek wel noodzakelijk is dat de ontwikkeling van de schaapskooi met bijbehorende functies (met beheerfunctie) en de ontwikkeling van het bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen (met recreatieve functie) separaat – dus in twee afzonderlijke besluiten – worden aangevraagd/ in procedure worden gebracht. Wanneer de ontwikkelingen integraal wordt aangevraagd/ in procedure worden gebracht, zou voor het plan/ project niet meer voldaan worden aan de uitzondering uit artikel 2.7 lid 1 en lid 2 van de Wnb. Het plan/project houdt dan niet direct verband met en is niet nodig voor het beheer van een Natura 2000-gebied.

De zinsnede 'dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied,' uit artikel 2.7 Wnb moet namelijk restrictief worden uitgelegd. Dit betekent onder meer dat extensieve recreatieve ontwikkelingen daar niet onder vallen. Zo heeft de Afdeling reeds expliciet geoordeeld in ABRS 9 november 2022, ECLI:NL:RVS:2022:3216, r.o. 10.7.

Dit betekent dan ook dat wanneer het project een combinatie vormt van een schaapskooi met een bezoekerscentrum, ons inziens geen beroep kan worden gedaan op deze uitzondering op de vergunningplicht uit artikel 2.7 lid 2 Wnb. Om die reden adviseren wij nadrukkelijk om een knip aan te brengen in het oorspronkelijk beoogde plan. Goed betoogd kan ook worden dat sprake is van afzonderlijke projecten (zie paragraaf 3).

5. Ontwikkeling bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen (project 2)

Ten aanzien van de ontwikkeling van het bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen (en de ruime landschappelijke inpassing) (project 2) geldt dat wél een beoordeling van het plan c.q. project aan artikel 2.7 en 2.8 van de Wnb doorlopen moet worden. Deze ontwikkeling heeft immers een recreatieve functie, wat niet onder de uitzondering 'beheer van een Natura 2000-gebied' valt.

De vraag is of de ontwikkeling van het bezoekerscentrum met bezoekersplein en parkeerplaatsen mogelijk kan worden gemaakt door intern te salderen (zie ook paragraaf 2 van het memo) met de beëindiging van bemesting van de agrarische gronden binnen het projectgebied. Bij intern salderen gaat het erom of de beoogde activiteit zelf niet leidt tot een toename van stikstofdepositie ten opzichte van de referentiesituatie. Wanneer na intern salderen de stikstofdepositie niet toeneemt ten opzichte van de referentiesituatie, is op grond van objectieve gegevens uitgesloten dat de aangevraagde situatie significante gevolgen heeft. Interne salderingsmaatregelen kunnen dan ook alleen zien op een wijziging van gebruik, voor zover dat gebruik onderdeel uitmaakt van de referentiesituatie. Wanneer aan deze voorwaarden voor interne saldering wordt voldaan en sprake is van een uitkomst van maximaal 0,00 mol N/ha/jaar, is een natuurvergunning of verklaring van geen bedenkingen natuur van gedeputeerde staten dan niet nodig om de omgevingsvergunning te verlenen.

Om te bepalen of een plan of project een toename van stikstofdepositie in een Natura 2000-gebied tot gevolg heeft, is dus van belang om de referentiesituatie vast te stellen. Voor het vaststellen van de referentiesituatie bij (intern) salderen moet onderscheid gemaakt worden tussen de plantoets (artikel 2.7 lid 1 van de Wnb) en de projecttoets (artikel 2.7 lid 2 van de Wnb). De plantoets wordt doorlopen voor bijvoorbeeld een bestemmingsplan. De projecttoets betreft de Natura 2000-toestemming voor een concreet project (een verklaring van geen bedenkingen van gedeputeerde staten in het kader van een omgevingsvergunning of een natuurvergunning). Voor beide sporen geldt een afwijkende referentiesituatie ten opzichte waarvan de effecten van de nieuwe ontwikkelingen moeten worden beoordeeld.

Uit vaste rechtspraak volgt dat in de plantoets als referentiesituatie geldt de "*feitelijke, planologisch legale situatie voorafgaand aan de vaststelling van het plan*".⁸ Dit betekent dat de feitelijke situatie bepalend is en niet de onbenutte planologische mogelijkheden.⁹ Voor het bestemmingsplan is niet relevant wat is toegestaan op basis van de aanwezige natuur- of milieuvvergunning, indien die vergunde situatie niet geheel is gerealiseerd.¹⁰ In het projectspoor (= natuurvergunningenspoor) geldt bij intern salderen als hoofdregel een andere referentiesituatie dan in het planspoor. Op grond van vaste rechtspraak heeft als referentiesituatie voor de natuurvergunning (of verklaring van geen bedenkingen als bedoeld in artikel 2.2aa lid 1 Bor) te gelden de reeds vergunde situatie (en dus niet de feitelijke situatie).¹¹ Met de vergunde situatie wordt in beginsel bedoeld de natuurvergunning, dan wel (in geval van inrichtingen die niet beschikken over een

⁸ Zie ABRS 22 januari 2020, ECLI:NL:RVS:2020:212 (Bergeijk) en ABRS 4 maart 2020, ECLI:NL:RVS:2020:683 (Beverwijk).

⁹ Zie onder meer ABRS 16 september 2015, ECLI:NL:RVS:2015:2909 (Den Haag), r.o. 4.4.

¹⁰ Zie expliciet ABRS 19 februari 2020, ECLI:NL:RVS:2020:498 (Doetinchem), r.o. 4.2 ev.

¹¹ Zie expliciet: ABRS 20 januari 2021, ECLI:NL:RVS:2021:71, r.o. 17.2. Zie ook ABRS 29 juni 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ9630; ABRS 7 september 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR6898; ABRS 13 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:1931; ABRS 16 maart 2018, ECLI:NL:RVS:2018:901, r.o. 4.2.

natuurvergunning) een milieutoestemming ten tijde van de referentiedatum¹², voor zover later in het milieuspoor niet minder is vergund.¹³

5.1. *Projectspoor; intern salderen mogelijk*

Voor de bouw en ingebruikname van het bezoekerscentrum met bezoekerscentrum, parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing, zal in ieder geval de projecttoets doorlopen moeten worden. In het kader van de projecttoets zal voor het concrete project gezien moeten worden of een natuurtoestemming (natuurvergunning of, bij een omgevingsvergunning, een verklaring van geen bedenkingen natuur) nodig is en zo ja, of deze kan worden verleend.

De realisatie van het bezoekerscentrum met bezoekersplein, parkeerplaatsen en de bijbehorende ruime landschappelijke inpassing rondom het beoogde bouwperceel (project 2), vindt plaats op agrarische gronden. Die agrarische gronden worden momenteel gebruikt voor het verbouwen van mais. Zo leiden wij af uit www.boerenbunder.nl. De beëindiging van de bemesting van de agrarische gronden betreft een rechtstreeks en onlosmakelijk gevolg dat ontstaat door verwezenlijking van het project (= interne saldering). Wanneer volstaan kan worden met interne saldering, is voor het project geen natuurtoestemming nodig (er is dan immers geen sprake van een project zoals bedoeld in artikel 2.7 lid 2 Wnb). Zoals in de vorige sub-paragraaf uiteen is gezet, geldt als referentiesituatie in het projectspoor de (natuur)vergunde situatie. Voor het inzetten van de beëindiging van de bemesting van (agrarische) gronden als interne salderingsmaatregel ligt dit echter anders. Reden hiervoor is dat voor de activiteit bemesten nimmer natuurvergunningen zijn verleend, terwijl die onder omstandigheden wel nodig waren, en de vergunde situatie als referentiesituatie heeft te gelden. Om de emissie NH₃ die gepaard gaat met de beëindiging van de bemesting als referentiesituatie in het projectspoor te bepalen, heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: 'de Afdeling') in de uitspraak van 12 oktober 2022, ECLI:NL:RVS:2022:2874 (r.o. 23 en 23.1)) een kader uiteengezet. Wanneer aan dat kader wordt voldaan kan de referentiesituatie voor bemesten ontleend worden aan het planologische regime (als vergunde situatie).

In de uitspraak van 12 oktober 2022 oordeelt de Afdeling dat de referentiesituatie voor bemesten onder voorwaarden kan worden ontleend aan het op de referentiedatum geldende planologische regime. Uit de Afdelingsuitspraak volgt dat een referentiesituatie ontleend mag worden aan het planologische regime, als:

- (a) uit het planologisch regime dat op de datum van kracht was volgt dat het bemesten was toegestaan; en

¹² De datum waarop het Habitatrictlijnbeschermingsregime in werking is getreden. Die kan per Natura 2000-gebied verschillen. Voor Hrl-gebieden is dit 7 december 2004 of (indien dat later is) de datum waarop het desbetreffende gebied door de Europese Commissie tot een gebied van communautair belang is verklaard. Voor Vrl-gebieden is dit 10 juni 1994 of (indien dat later is) de datum waarop het desbetreffende gebied ingevolge de Vogelrichtlijn is aangewezen.

¹³ Zie omtrent het verschil in de referentiesituatie tussen de projecttoets en de plantoets expliciet AbRS 16 maart 2018, ECLI:NL:RVS:2018:901, r.o. 4.2.

- (b) de gronden voor de referentiedatum bemest werden. Dit wordt volgens de Afdeling als vaststaand aangenomen als de gronden als landbouwgrond in gebruik waren.

Daarnaast is volgens de Afdeling nog relevant:

- (c) of na de referentiedatum een planologisch regime van kracht is geworden, waaruit volgt dat bemesten niet langer is toegestaan. Deze laatste vraag moet met 'nee' worden beantwoord.

In uw casus geldt als referentiedatum 24 maart 2000. Dit betreft de datum waarop het Habitatrichtlijnbeschermingsregime voor het Natura 2000-gebied Veluwe is gaan gelden. Wij achten het zeer aannemelijk dat aan de hiervoor gestelde voorwaarden wordt voldaan (de gronden hebben ook altijd een agrarische bestemming gehad, voorzover wij kunnen achterhalen en zullen ook voor 24 maart 2000 als landbouwgrond in gebruik zijn geweest. Dit betekent dat de omvang van de bemesting als referentiesituatie ontleend mag worden aan de hoeveelheid die ten hoogste was toegestaan gelet op het planologisch regime. Het is in het projectspoor dan ook niet relevant dat het huidige feitelijke gebruik (bemesten van maïsland) relatief weinig NH₃-emissie veroorzaakt. Er mag worden uitgegaan van de maximale planologische (bemestings)mogelijkheden (= grasland met volledig maaien). Dit betekent dat per hectare uit mag worden gegaan van 16,8 kg NH₃/ha/jaar (dierlijke mest) en 3,75 kg NH₃/ha/jaar (kunstmest). Een uitgebreidere toelichting op de toepasselijke referentiesituatie en deze hoeveelheden, treft u aan in **Bijlage 2** bij dit memo.

Uit de stikstofberekening volgt dat de ontwikkeling van het bezoekerscentrum, het bezoekersplein, de bijbehorende parkeerplaatsen en de landschappelijke inpassing, na intern salderen met de beëindiging van bemesting van de agrarische gronden, niet leidt tot een toename van stikstofdepositie. Dit betekent dat er voor de ontwikkeling ook geen natuurvergunningplicht meer geldt.¹⁴ In het kader van de omgevingsvergunning kan worden volstaan met interne saldering in een voortoets, met als conclusie dat geen sprake is van een toename van stikstofdepositie. Er geldt dan ook geen aanhaakverplichting vanwege artikel 2.2aa lid 1 Bor. Een verklaring van geen bedenkingen van gedeputeerde staten vanwege het gebiedsbeschermingsrecht is dan niet nodig.¹⁵

¹⁴ Dat heeft de Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State bevestigd in de uitspraak van 20 januari 2021 (ECLI:NL:RVS:2021:71; Oirschot).

¹⁵ Een verklaring van geen bedenkingen is nodig indien er voor het project gelet op de aanvraag een natuurvergunning is vereist als bedoeld in artikel 2.7 lid 2 Wnb. Wanneer niet beschikt wordt over een natuurvergunning is een vvgb nodig (zie artikel 2.2aa onder a Bor). Wanneer volstaan kan worden met interne saldering is een natuurtoestemming (natuurvergunning of vvgb) niet nodig. Het kan wel nodig zijn om het uitblijven van significante effecten (voorkomen dat een natuurtoestemming in de vorm van een vvgb nodig is) te borgen in de voorschriften bij de omgevingsvergunning. Dat is alleen niet nodig wanneer dit al uit de begrenzing van de aanvraag volgt en de aanvraag onderdeel uitmaakt van de omgevingsvergunning. Dat zal per geval moeten worden beoordeeld.

5.2. *Planspoor; intern salderen niet mogelijk*

Anders dan in het projectspoor, is het in het planspoor niet mogelijk om door middel van interne saldering met de beëindiging van de bemesting van de agrarische gronden tot de conclusie te komen dat geen sprake is van een toename van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden. Reden hiervoor is dat voor deze conclusie het noodzakelijk is om de referentiesituatie te ontleen aan het planologische regime, conform de reeds aangehaalde uitspraak van de Afdeling van 12 oktober 2022. In het planspoor is die route niet mogelijk, omdat in het planspoor een andere referentiesituatie geldt dan in het projectspoor, namelijk de 'feitelijk bestaande, planologisch legale situatie voorafgaand aan de vaststelling van het plan'. De agrarische gronden binnen het plangebied worden feitelijk gebruikt als maislanden. Wanneer uit wordt gegaan van de feitelijke bemesting van maïsland, moet rekening worden gehouden met een veel lagere hoeveelheid NH₃ dat vrijkomt door de feitelijke bemesting. Dat komt doordat de wijze van bemesten van bouwland een andere is, waarbij veel minder NH₃ vrijkomt. De emissiefactor is veel lager (in plaats van 17% moet rekening worden gehouden met ca. 2%). Wanneer rekening wordt gehouden in het planspoor met een dergelijke aanmerkelijk minder hoge NH₃ emissie uitgaande van de feitelijke bemesting, zal naar alle waarschijnlijkheid een toename van stikstof ontstaan door de verkeersstromen van en naar het bezoekerscentrum met schaapskooi.

Om die reden adviseren wij nadrukkelijk om de projecten 1 en 2 eerst planologisch te regelen door middel van een omgevingsvergunning planologisch strijdig gebruik (als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 onder c jo. 2.12 lid 1 onder a Wabo). Wanneer een aanvraag om zo'n vergunning wordt ingediend, geldt niet de referentiesituatie voor plannen. Volgens de rechtspraak en de literatuur betreft een omgevingsvergunning planologisch strijdig gebruik namelijk niet een plan (als bedoeld in artikel 2.7 lid 1 van de Wnb), maar een project in de zin van (artikel 2.7 lid 2 van de Wnb).¹⁶ Hierop is dan ook niet de plantoets van toepassing, maar de projecttoets. Vervolgens kan de referentiesituatie die geldt in de projecttoets gehanteerd worden, waardoor intern kan worden gesaldeer met de beëindiging van bemesting van agrarische gronden, uitgaande van het maximale planologische gebruik van de gronden als grasland.

Zoals reeds opgemerkt is, wanneer in het projectspoor volstaan kan worden met intern salderen, geen natuurvergunning meer nodig en geldt er evenmin een aanhaakverplichting. Wel adviseer ik om in ieder geval voor project 2 na overleg gedeputeerde staten te vragen om een zogenaamde positieve weigering (waartegen rechtsmiddelen open staan). Er wordt dan een positief besluit gegeven op de overgelegde stikstofberekening. Zodat beschikt wordt over een betere juridische uitgangspositie, mocht onverhoopt door een milieuvereniging een verzoek om handhaving worden ingediend.

¹⁶ Zie onder meer Rb Limburg 23 december 2013, zaaknr. 12/753, ABRS 17 oktober 2007, ECLI:NL:RVS:BB5839 (Renkum), ABRS 31 maart 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BL:9635 (Westerveld), ABRS 4 mei 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM3253 (Buren) (art. 19 WRO), ABRS 22 oktober 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3825 (Tubbergen, omg.verg. bouwen). ABRS 30 juli 2014, 201306835/1/A1, ECLI:NL:RVS:2014:2833 (Nunspeet); dit is af te leiden uit het toegepaste toetsingskader.

Wanneer de omgevingsvergunning planologisch strijdig gebruik is verleend en daaraan feitelijk volledig invulling is gegeven, wordt de referentiesituatie voor de plantoets gewijzigd. Op dat moment kan dus wel alsnog een bestemmingsplan of omgevingsplan worden vastgesteld waarin het bezoekerscentrum en de schaapskooi planologisch wordt gereguleerd. De omgevingsvergunning planologisch strijdig gebruik draagt er immers zorg voor dat het dan feitelijk bestaande gebruik planologisch legaal is. Er is dan in de plantoets geen sprake meer van een toename ten opzichte van de referentiesituatie, zodat het bestemmingsplan zonder passende beoordeling kan worden vastgesteld.

6. Samenvatting en aanbevelingen

Voor de integrale ontwikkeling van een schaapskooi met bijbehorende functies en een bezoekerscentrum met bezoekersplein en bijbehorende parkeerplaatsen kan, vanwege de zeer hoge stikstofdepositie die daardoor wordt veroorzaakt (meer dan 34 mol N/ha/jaar), geen beroep worden gedaan op de provinciale Gelderse stikstofbank.

Wij adviseren om de ontwikkeling van:

- (1) de schaapskooi met bijbehorende functies (bedrijfswoning, schuur, mestopslag en beperkte landschappelijke inpassing bij het beoogde bouwblok) én
- (2) de ontwikkeling van het bezoekerscentrum met bezoekersplein, parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing rondom het bouwblok;

niet integraal, maar als separate projecten (project 1 respectievelijk project 2) te beschouwen en in procedure te brengen/ aan te vragen. Dit is ook mogelijk nu de Schaapskooi ook zonder het bezoekerscentrum in bedrijf kan zijn. In zoverre is er gelet op rechtspraak dan ook geen sprake van één (integraal) project.

Dit heeft als grote voordeel de ontwikkeling van de schaapskooi (met bijbehorende functies) (project 1) een ontwikkeling betreft, die (uitsluitend) verband houdt met en nodig is voor het beheer van het Natura 2000-gebied Veluwe. De schapen (vergroten schaapskudde waarvoor de nieuwe huisvesting nodig is) betreft immers een beheermaatregel. De schapen worden ingezet voor begrazing van de (heide)velden op de nabijgelegen Veluwe. De ontwikkeling valt daarom onder de uitzonderingssituatie uit artikel 2.7 lid 1 en lid 2 Wnb, waardoor een beoordeling van dit project aan de artikelen 2.7 en 2.8 Wnb (Natura 2000-gebiedsbeschermingsrecht) achterwege kan blijven.

De ontwikkeling van het bezoekerscentrum, het bezoekersplein, bijbehorende parkeerplaatsen (met recreatieve functie), en de daarvoor aan te leggen uitbreiding van de landschappelijke inpassing (project 2) betreft een afzonderlijk project. Dit project is niet ingegeven vanwege beheer van het Natura 2000-gebied. Deze (recreatieve) functie draagt zorg voor meer verkeersbewegingen richting de Schaapskooi, waarvan de effecten op stikstof moeten worden onderzocht. In de beoordeling kan echter toepassing worden gegeven aan interne saldering. Om de landschappelijke inpassing te realiseren, zal namelijk de bemesting van de agrarische gronden - waarvan de hoeveelheid ontleend mag worden aan het planologische regime - binnen het (project)gebied moeten worden gestaakt.

Uit de door ons opgestelde stikstofberekening voor de permanente gebruiksfase van dit recreatieve project (Project 2), volgt dat de ontwikkeling van het bezoekerscentrum, het bezoekersplein, de bijbehorende parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing, na intern salderen met de beëindiging van bemesting van de agrarische gronden **niet leidt tot een toename van stikstofdepositie**. Er is zelfs sprake van een duidelijke afname.

Relevant is dat deze berekening uitsluitend geldt voor het projectspoor. Voor het planspoor is deze route niet mogelijk. Voor de conclusie dat geen sprake is van een toename van stikstofdepositie ten opzichte van de referentiesituatie, moet de referentiesituatie namelijk ontleend worden aan de maximale planologische (bemesting)mogelijkheden. Wanneer uit wordt gegaan van de referentiesituatie die geldt voor bestemmingsplannen (plantoets) zal de uitkomst niet 0,00 mol N/ha/jaar zijn.

Wij adviseren dan ook nadrukkelijk om, in plaats van het beoogde bestemmingsplan, project 1 en vervolgens project 2 planologisch te regelen door middel van een omgevingsvergunning planologisch strijdig gebruik. Niet de plantoets, maar de projecttoets wordt dan doorlopen waarvoor de stikstofberekening opgenomen in bijlage 3 bij dit advies kan worden gebruikt.

Aanbevelingen

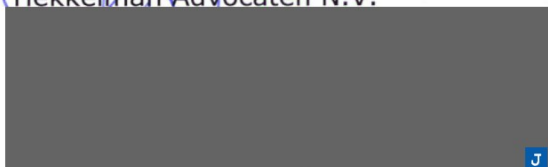
De door ons opgestelde stikstofberekening heeft betrekking op de stikstofeffecten gelet op de gebruiksfase van het bezoekerscentrum. Wij zijn daarbij uitgegaan van de input van Craeft neergelegd in haar eerdere rapportage. Wij bevelen aan om:

- de verkeersgeneratie nader te onderbouwen (wij kunnen die toelichting niet goed volgen gelet op de CROW);
- in het aangepaste rapport van Craeft voor project 2 een korte nadere onderbouwing te geven dat de verkeersstromen in overeenstemming met de Instructie gegevensinvoer en rechtspraak zijn gemodelleerd.
- De aanleg en bouwfase voor uitsluitend het bezoekerscentrum, -plein, parkeerplaatsen en de ruime landschappelijke inpassing door te laten rekenen.
- Het stikstofrapport op dit memo (dus voor uitsluitend project 2) aan te laten passen.
- Vervolgens in overleg te treden met de provincie over de in dit advies voorgestelde oplossingsrichting. In mijn optiek wordt er verstandig aan gedaan om voor in ieder geval project 2 separaat een zogenaamde positieve weigering aan te vragen. Zodat gedeputeerde staten een klap geven op de stikstofberekening.

Afsluitend

Mocht u nog vragen hebben, bel of mail gerust.

Met vriendelijke groet,
Hekkelman Advocaten N.V.

advocaten

Bijlage 1 Stikstofberekening volledige ontwikkeling zonder saldering

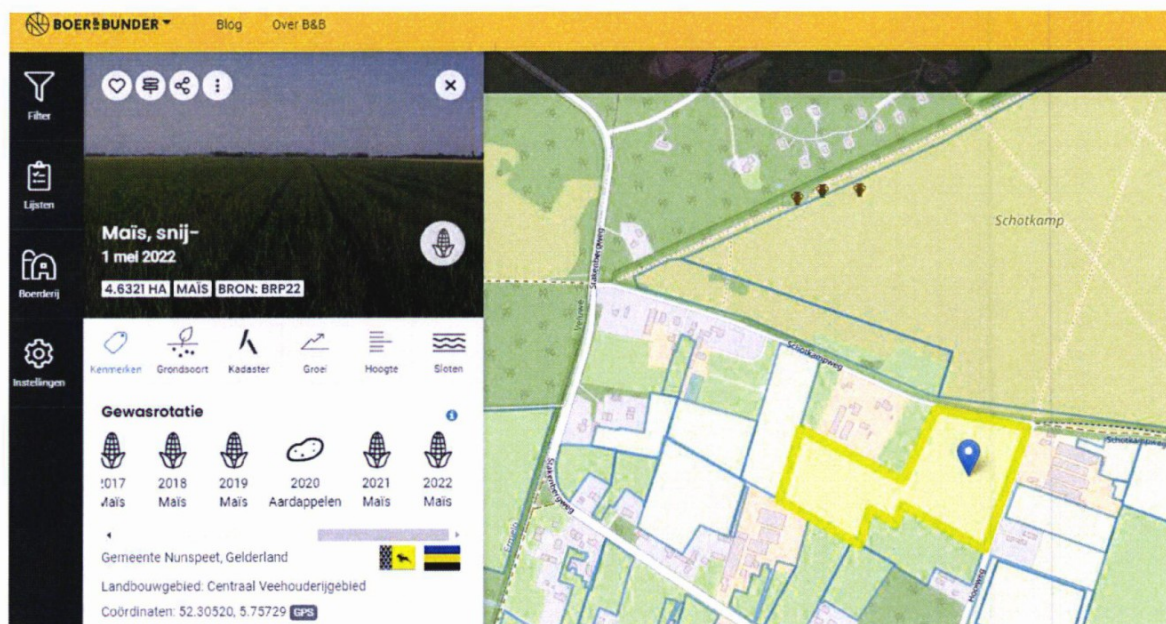
De AERIUS Calculator stikstofberekening van 31 maart 2023 met het kenmerk 'Rku3SowAEkzV' is separaat toegevoegd.

Let wel, in deze berekening is uitsluitend rekening gehouden met 100 schapen. Beoogd wordt evenwel een veel hoger aantal. De berekening is daarmee nadrukkelijk een worst-case berekening.

De maximale toename bedraagt 34,39 mol N/ha/jaar op overbelaste habitats in het Natura 2000-gebied Veluwe.

Bijlage 2 Onderbouwing referentiesituatie

De projecten (schaapskooi en het bezoekerscentrum met landschappelijke inpassing) wordt gerealiseerd op gronden met een agrarische bestemming die naar alle waarschijnlijkheid sinds jaar en dag reeds in gebruik zijn als landbouwgrond (en ook worden bemest). De gronden worden volgens www.boerenbunder.nl in ieder geval reeds sinds 2009 feitelijk gebruikt voor het verbouwen van mais (en de daarmee gepaarde bemesting):

De beëindiging van de bemesting van de agrarische gronden betreft een rechtstreeks en onlosmakelijk positief gevolg dat ontstaat door verwezenlijking van de landschappelijke inpassing die onderdeel uitmaakt van de realisatie van het bezoekerscentrum met parkeerplaatsen (=interne saldering). Bij het beoordelen van de stikstofdepositie-effecten van dit project dient – zoals volgt uit vaste rechtspraak - rekening te worden gehouden met alle, ook de positieve, gevolgen van het project. In de voorliggende berekening is om die reden rekening gehouden met de positieve gevolgen van de beëindiging van de bemesting van deze percelen zoals gebruikelijk is in het projectspoor.

Om de emissie NH₃ die gepaard gaat met de beëindiging van de bemesting als referentiesituatie in het projectspoor te bepalen, dient het kader toegepast te worden zoals de Afdeling bestuursrechtspraak uiteen heeft gezet in de uitspraak ABRS 12 oktober 2022, ECLI:NL:RVS:2022:2874 (Utrecht), r.o. 23 en 23.1.

Daarvoor moet allereerst het planologisch regime vanaf de relevante referentiedatum (24 maart 2000) in beeld worden gebracht. Dit onderzoek hebben niet volledig kunnen verrichten (daarvoor moeten de bestemmingsplannen de gelden op en vanaf 24 maart 2000 worden geraadpleegd). Maar wij verwachten hier geen problemen. Nu ook thans de gronden een agrarische bestemming hebben (en altijd zullen hebben gehad). Ook

moeten luchtfoto's worden achterhaald van de feitelijke situatie van de gronden rondom de relevante referentiedatum waar de Afdeling op wijst (in dit geval 24 maart 2000). Die luchtfoto's kunnen (wanneer die niet in het gemeentelijk archief aanwezig zijn) bij het Kadaster worden besteld. Nu wij niet alle informatie nog hebben, staan in onderstaande onderbouwing nog een aantal PM-punten open. Die kunnen desgewenst op een later tijdstip worden ingevuld.

Aan de hand van de hiervoor beschreven informatie moeten de volgende drie relevante vragen die volgen uit de uitspraak van 12 oktober 2022, r.o. 23 worden beantwoord.

1. Volgt uit het planologisch regime dat op de referentiedatum van kracht was dat bemesten was toegestaan?
2. Werden de gronden voor de referentiedatum bemest? Dat wordt als vaststaand aangenomen als de gronden op dat moment als landbouwgrond in gebruik waren.
3. Is na de referentiedatum een planologisch regime van kracht geworden waaruit volgt dat bemesten niet langer is toegestaan?

Beantwoording vraag 1: Volgt uit het planologisch regime dat op de referentiedatum van kracht was dat bemesten was toegestaan?

Gelet op het planologische regime zoals dat gold op 24 maart 2000 (= referentiedatum Veluwe) kenden de gronden in het projectgebied een agrarische bestemming. Conform deze bestemming mochten deze agrarische gronden ook worden bemest (beantwoording vraag 1 = ja).

Op 24 maart 2000 gold namelijk het bestemmingsplan **PM. Ruimtelijkeplannen.nl. gaat niet zover terug. Nog nader in te vullen aan de hand van bestemmingsplannen uit het gemeentelijk archief.**

De gronden binnen het projectgebied hadden de bestemming 'Agrarisch'. Het bemesten van deze gronden is in overeenstemming met deze bestemming.

Beantwoording vraag 2: Werden de gronden voor de referentiedatum bemest? Dat wordt als vaststaand aangenomen als de gronden op dat moment als landbouwgrond in gebruik waren.

Uit onderstaande luchtfoto's volgt dat de gronden ook landbouwkundig in gebruik waren (beantwoording vraag 2 = ja).

Zie hieronder de luchtfoto's die achterhaald zijn van de diverse jaren omstreeks de referentiedatum 24 maart 2000. Hieruit volgt dat de gronden als landbouwgrond in gebruik waren.

PM. nog luchtfoto's opvragen en hierin verwerken.

Beantwoording van vraag 3: Is na de referentiedatum een planologisch regime van kracht geworden waaruit volgt dat bemesten niet langer is toegestaan?

Sindsdien hebben deze gronden ook altijd een agrarische bestemming behouden, waarbij bemesting is toegestaan. Het planologische regime heeft altijd en onafgebroken het gebruik als grasland toegestaan (beantwoording vraag 3 = nee).

Zo hadden de gronden zowel onder **PM Eventueel aanvullen**, als onder het 'Bestemmingsplan Buitengebied 2010' (vastgesteld op 17 juli 2013), als onder het bestemmingsplan 'Buitengebied 2015' (vastgesteld op 25 juni 2015), als onder het bestemmingsplan 'Buitengebied 2016' (vastgesteld op 20 april 2017), als onder het bestemmingsplan 'Buitengebied 2018' (vastgesteld op 27 september 2018), als onder het vigerende bestemmingsplan 'Buitengebied 2019' (vastgesteld 25 juni 2020) de bestemming 'Agrarisch'. De bemesting is gelet op deze bestemming in alle bestemmingsplannen die sinds 24 maart 2000 van toepassing waren op het betreffende perceel niet planologisch ingeperkt.

Conclusie:

In overeenstemming met r.o. 23 van de uitspraak van 12 oktober 2022 kan dan ook **(naar alle waarschijnlijkheid; gelet op de PM-punten)** tot de conclusie worden gekomen dat de referentiesituatie voor bemesten ontleend kan worden aan het planologische regime.

Stikstofgebruiksnorm

Uit r.o. 23.1 volgt vervolgens dat wanneer het planologische regime sinds 2006 onafgebroken het gebruik als grasland toestaat, de stikstofgebruiksnorm voor grasland met volledig maaien mag worden toegepast. Die bedraagt in Gelderland 320 kg N/ha/jaar, zoals volgt uit Bijlage A bij de Uitvoeringsregeling Meststoffenwet.

Gelet op de Meststoffenregelgeving mag op 'grasland met volledig maaien' 170 kg N dierlijke mest worden uitgereden. Dat volgt uit de Stikstofgebruiksruimte dierlijke mest (waarbij geen rekening is gehouden met derogatievergunningen).¹⁷ Nu de stikstofgebruiksnorm (i.c. 320 kg N/ha/jaar) hoger is, wordt ervan uitgegaan dat de resterende hoeveelheid stikstof met kunstmest wordt toegediend. Dit restant bedraagt 150 kg N/ha/jaar (320 kg - 170 kg N).

NH3 kunstmest

Om de hoeveelheid NH3 te bepalen uit de toe te passen kunstmest, wordt gewerkt met een emissiefactor. Die bedraagt voor kunstmest 0,025.¹⁸

NH3 dierlijke mest

Om de emissie NH3 te bepalen uit de 170 kg N/ha/jaar dierlijke mest is de methodiek toegepast die volgt uit diverse WUR-rapportages en waarbij een aantal variabelen relevant zijn.

¹⁷ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/mest/mest-gebruiken-en-uitrijden/dierlijke-mest-landbouwgrond>

¹⁸ Van Bruggen ea, 'Emissies naar lucht uit de landbouw berekend met NEMA voor 1990-2020', WUR (WOT-technical report 224), juni 2022 (hierna: 'WUR-rapport 2022').

TAN-gehalte

Slechts een deel van de hoeveelheid stikstof in de toegediende mest wordt makkelijk omgezet in NH₃. Dit wordt het totaal ammoniakaal stikstof genoemd (TAN). Het TAN-percentage bedraagt voor drijfmest van graasdieren 48%.¹⁹

Voor andere soorten drijfmest is het TAN-percentage hoger (het TAN-percentage van drijfmest van staldieren bedraagt 53%), waardoor de 48% een behoudend uitgangspunt betreft.

Omrekenfactor

Om de N vervolgens om te rekenen naar NH₃ wordt vervolgens een factor 17/14 toegepast.²⁰

Vervluchtingspercentage

Bij bemesting bepaalt vervolgens de toedieningstechniek hoeveel stikstof wordt geëmitteerd naar de lucht. Het model NEMA kent aan het toedienen van dierlijke mest standaard emissiefactoren toe. Sinds april 2021 bepaalt NEMA voor mesttoediening op grasland met zodenbemester een emissiefactor van 17% van de ammoniakale stikstof (TAN) (in plaats van 19,0% die voorheen werd toegepast).²¹ Overige wijzen van mesttoediening op grasland hebben een hogere emissiefactor, zodat ook in zoverre het vervluchtigingspercentage van 17% een behoudend uitgangspunt betreft. Dat volgt uit onderstaande tabel uit het WUR-rapport 2021.

Tabel 2.7 Emissiefactoren voor mesttoediening op grasland (% van TAN) / Emission factors for manure application on grassland (% of TAN).

Mesttoediening / Manure application	Vorige waarde	Nieuwe waarde ²¹
Grasland – drijfmest / Grassland – slurry		
in sleufjes in de grond / shallow injection	19,0	17,0
deels in sleufjes in de grond en deels op de grond ^{1) 2)} / sod injection ^{1) 2)}	24,8	21,7 (17,0)
in strookjes op de grond ²⁾ / narrow band application ²⁾	30,5	26,4 (17,0)
bovengronds bemesten / surface spreading	71,0	68,0

¹⁾ Gemiddelde van zodenbemester en sleepvoet / Average of shallow injection and narrow band application.

¹⁹ Van Dijk ea, 'Rekenregels van de KringloopWijzer 2020 – Achtergronden van BEX, BEA, BEN, BEP en BEC: actualisatie van de 2019-versie' (Rapport WPR-1023), november 2020 (hierna: 'WUR-rapport 2020'). Zie o.a. tabel 1.2 uit het WUR-rapport 2020, p. 14.

²⁰ Methodiek voor berekening van ammoniakemissie uit de landbouw in Nederland, 2009, G.L. Velthof; <https://edepot.wur.nl/5140>

²¹ Van Bruggen ea 'Emissies naar lucht uit de landbouw berekend met NEMA voor 1990-2019, april 2021 (hierna: 'WUR-rapport 2021'); <https://edepot.wur.nl/544296>

NH3 uit bemesten agrarische gronden

Het voorgaande betekent dat in de stikstofberekening de volgende input is gebruikt voor het vaststellen van de referentiesituatie voor bemesten ontleend aan het planologische regime:

Dierlijke mest:

Voor 1 ha bedraagt dit dus:

$$170 \text{ kg} \times 0,48 \times 17/14 \times 0,17 = 16,8 \text{ kg NH}_3/\text{ha/jaar}.$$

Kunstmest:

$$150 \text{ kg} \times 0,025 \times 1 \text{ ha} = 3,75 \text{ kg NH}_3/\text{ha/jaar}.$$

De omvang van het agrarische perceel waar de landschappelijke inpassing plaatsvindt bedraagt ten minste 1,33 ha groot. Dit betreft uitsluitend de zuid- en oostzijde. Ook aan de westzijde vind landschappelijke inpassing plaats. Daar is (worst case) nog niet mee gerekend (de afgelopen jaren heeft daar geen bemesting feitelijk plaatsgevonden; hoewel dit niet relevant is gelet op het toetsingskader).

Het vorenstaande leidt tot de volgende invoer in de stikstofberekening:

Bron Beëindiging bemesting – Referentiesituatie

AERIUS CALCULATOR

Situatie invoer

Beëindiging bemesting - Referent

Naam: Beëindiging bemesting

Type: Referentie Rekenjaar: 2023

Emissiebronnen

1 Agrarisch

Wils alle bronnen NO_x: 0,0 kg/j NH₃: 27,3 kg/j

Gebouwen

Agrarisch

Sectorgroep: Landbouw
Sector: Landbouwgrond
Locatie: X:180230,67 Y:479769,65
Oppervlakte: 1,33 ha

Bronkenmerken

Ventilatie: Niet geforceerd
Gebouwinvloed: Uit
Uittreedhoogte: 0,5 m
Warmteinhoud: 0,000 MW
Spreiding: 0 m
Temporele variatie: Meststoffen

Landbouwgrond

Emissie Meststoffen (dierlijke mest)
NO_x: 0,0 kg/j
NH₃: 22,3 kg/j

Emissie Meststoffen (kunstmest)
NO_x: 0,0 kg/j
NH₃: 5,0 kg/j

Map: Scholokampweg, Veluwe, Houtweg

Bijlage 3 Stikstofberekening Fase 2, inclusief intern salderen beëindiging bemesten gronden landschappelijke inpassing

De AERIUS Calculator stikstofberekening van 31 maart 2023 met het kenmerk 'S5jEpqTkQ3VZ' is separaat toegevoegd.

Uit de berekening volgt voor wat betreft de permanente gebruiksfase dat geen sprake is van een stikstoftoename. De maximaal berekende toename bedraagt 0,00 mol N/ha/jaar. Er is zelfs sprake van een aanzienlijke afname van maximaal 9,24 mol N/ha/jaar.

De verkeersstromen zijn in deze berekening gemodelleerd tot aan de Stakenbergweg.

Let wel, in deze berekening is uitgegaan van de verkeerscijfers uit het opgestelde stikstofonderzoek van Craeft. Ook wordt er daarbij vanuit gegaan dat het bezoekerscentrum qua verwarming van gebouwen emissieloos is. Wij zijn er dan ook vanuit gegaan dat het bezoekerscentrum niet wordt aangesloten op het gasnet.

Hekkelman advocaten en notarissen

BIJLAGE 1

Projectberekening

Dit document geeft een overzicht van de invoer en rekenresultaten van een Projectberekening met AERIUS Calculator. De berekening is uitgevoerd binnen stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, op rekenpunten die overlappen met habitattypen en/of leefgebieden die aangewezen zijn in het kader van de Wet natuurbescherming, gekoppeld aan een aangewezen soort, of nog onbekend maar mogelijk wel relevant, en waar tevens sprake is van een overbelaste of bijna overbelaste situatie voor stikstof.

- [Overzicht](#)
- [Samenvatting situaties](#)
- [Resultaten](#)
- [Detailgegevens per emissiebron](#)

Deze PDF is een digitaal bestand dat weer in te lezen is in AERIUS. Meer toelichting over deze PDF kunt u vinden in een bijbehorende leeswijzer. Deze leeswijzer en overige documentatie is te raadplegen via:
www.aerius.nl/handleidingen-en-leeswijzers

Contactgegevens

Rechtspersoon

Inrichtingslocatie

Hekkelman (HW)

Schotkampweg ,

8075 PZ Elspeet

Activiteit

Omschrijving

Toelichting

Schaapskooi Schotkampweg

berekening schaapskooi fase 1 (schaapskooi) en fase 2

(bezoekerscentrum en landschappelijke inpassing), zonder intern salderen.

Berekening

AERIUS kenmerk

Datum berekening

Rekenconfiguratie

Rku3SowAEkzV

31 maart 2023, 17:25

Wnb-rekengrid

Totale emissie

Situatie 3 - Beoogd

Rekenjaar

2022

Emissie NH₃

70,4 kg/j

Emissie NO_x

3,6 kg/j

Resultaten

Situatie 3 - Beoogd

Gekarteerd oppervlak met toename (ha)

Gekarteerd oppervlak met afname (ha)

Grootste toename van depositie

Grootste afname van depositie

Hoogste bijdrage

34,39 mol/ha/j

31.137,02 ha

0,00 ha

34,39 mol/ha/j

0,00 mol/ha/j

Hexagon

5210253

Gebied

Veluwe

Situatie 3 (Beoogd), rekenjaar 2022

Emissiebronnen

- 1 Landbouw | Stalemissies | Bron 1
- Verkeersnetwerk

Emissie NH ₃	Emissie NO _x
70,0 kg/j	-
0,4 kg/j	3,6 kg/j

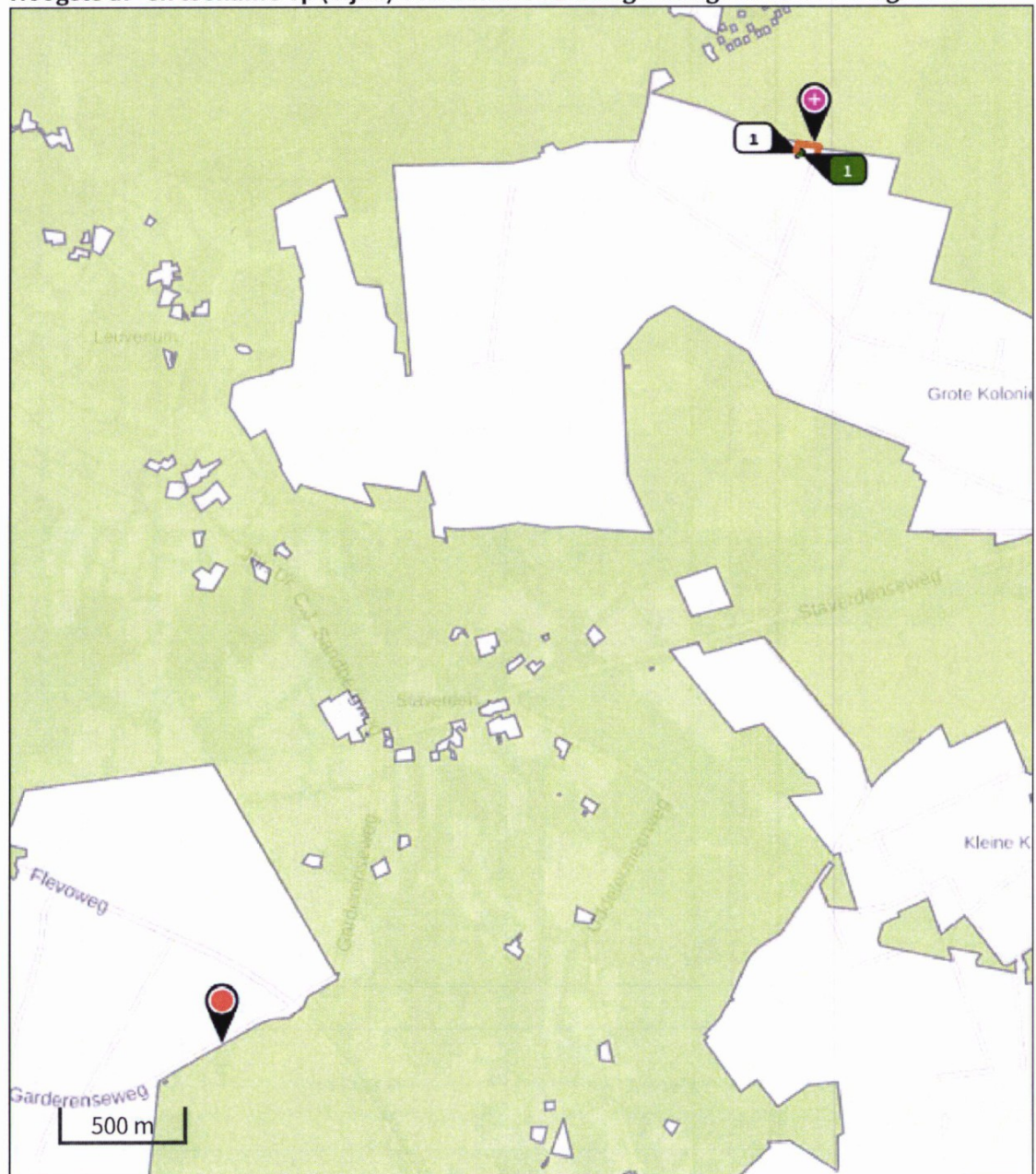
Gebouwen

- 1 Gebouw 1

Rekenmaat (LxBxH, oriëntatie)

28,9 m x 15,6 m x 4,0 m, 20 °

Hoogste af- en toename op (bijna) overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden.

 Habitatrictlijn

 Vogelrichtlijn

 Vogelrichtlijn, Habitatrictlijn

 Niet bepaald

 Grootste afname van depositie

 Grootste toename van depositie

 Hoogste totale depositie

De bronnen op de kaart horen bij de Beoogde situatie.

Resultaten stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden situatie "Situatie 3" (Beoogd) incl. saldering e/o referentie

	Berekend (ha gekarteed)	Hoogste totale depositie (mol N/ha/jr)	Met toename (ha gekarteed)	Grootste toename (mol N/ha/jr)	Met afname (ha gekarteed)	Grootste afname (mol N/ha/jr)
Totaal	31.137,02	4.091,22	31.137,02	34,39	0,00	0,00
Per gebied	Berekend (ha gekarteed)	Hoogste totale depositie (mol N/ha/jr)	Met toename (ha gekarteed)	Grootste toename (mol N/ha/jr)	Met afname (ha gekarteed)	Grootste afname (mol N/ha/jr)
Veluwe (57)	31.137,02	4.091,22	31.137,02	34,39	0,00	0,00

Situatie 3, Rekenjaar 2022

1 Landbouw | Stalemissies

Naam	Bron 1	Gebouw	Gebouw 1	NH ₃	70,0 kg/j
Locatie	X:180266,79 Y:479814,24	Uittreedhoogte	5,5 m		
		Warmteinhoud	0,000 MW		
Wijze van ventilatie	Niet geforceerd				
Temporele variatie	Dierverblijven				

Diersoort	RAV-code - Omschrijving	BWL-code	Aantal dieren	Stof	Emissiefactor (kg/dier/j)	Reductie	Emissie
	B1.100 - overige huisvestingssystemen (Schapen; schapen ouder dan 1 jaar, inclusief lammeren tot 45 kg)	Overig	100	NH ₃	0,7	-	70,0 kg/j

2 Wegverkeer | Weg

Naam	Bron 2	Links	Rechts	NO _x	3,6 kg/j
Locatie	X:180302,89 Y:479847,34	Type scherm	-	NO ₂	0,8 kg/j
Lengte	150,07 m	Hoogte	-	NH ₃	0,4 kg/j
Wegtype	Buitenweg	Afstand tot de weg	-		
Rijrichting	Beide richtingen				
Tunnelfactor	1				
Type hoogteligging	Normaal				
Weghoogte	0 m				

Verkeer	Max. snelheid	Aantal voertuigen	In file
Licht verkeer	Voorgeschreven factoren	329 p/etmaal	0,0 %
Middelwaar vrachtverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal	0,0 %
Zwaar vrachtverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal	0,0 %
Busverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal	0,0 %

Disclaimer

Hoewel verstrekte gegevens kunnen dienen ter onderbouwing van een vergunningaanvraag, kunnen er geen rechten aan worden ontleend. De eigenaar van AERIUS aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van de door de gebruiker aangeboden informatie. Bovenstaande gegevens zijn enkel bruikbaar tot er een nieuwe versie van AERIUS beschikbaar is. AERIUS is een geregistreerd handelsmerk in Europa. Alle rechten die niet expliciet worden verleend, zijn voorbehouden.

Rekenbasis

Deze berekening is tot stand gekomen op basis van

AERIUS versie 2022_20230315_cd85399aac

Database versie 2022_cd85399aac

Voor meer informatie over de gebruikte methodiek en data zie:

<https://www.aerius.nl/>

Hekkelman advocaten en notarissen

BIJLAGE 3

Projectberekening

Dit document geeft een overzicht van de invoer en rekenresultaten van een Projectberekening met AERIUS Calculator. De berekening is uitgevoerd binnen stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, op rekenpunten die overlappen met habitattypen en/of leefgebieden die aangewezen zijn in het kader van de Wet natuurbescherming, gekoppeld aan een aangewezen soort, of nog onbekend maar mogelijk wel relevant, en waar tevens sprake is van een overbelaste of bijna overbelaste situatie voor stikstof.

- [Overzicht](#)
- [Samenvatting situaties](#)
- [Resultaten](#)
- [Detailgegevens per emissiebron](#)

Deze PDF is een digitaal bestand dat weer in te lezen is in AERIUS. Meer toelichting over deze PDF kunt u vinden in een bijbehorende leeswijzer. Deze leeswijzer en overige documentatie is te raadplegen via:
www.aerius.nl/handleidingen-en-leeswijzers

Contactgegevens

Rechtspersoon
Inrichtingslocatie

Hekkelman (HW)
Schotkampweg ,
8075 PZ Elspeet

Activiteit

Omschrijving
Toelichting

Schaapskooi Schotkampweg
berekening schaapskooi fase 2 (bezoekerscentrum en
landschappelijke inpassing), incl. intern salderen.

Berekening

AERIUS kenmerk
Datum berekening
Rekenconfiguratie

S5jEpqTkQ3VZ
31 maart 2023, 19:33
Wnb-rekengrid

Totale emissie

Beëindiging bemesting - Referentie
Fase 2 Bezoekerscentrum tbv Schaapskooi, inclusief
landschappelijke inpassing - Beoogd

Rekenjaar	Emissie NH ₃	Emissie NO _x
2023	27,3 kg/j	-
2023	1,8 kg/j	15,3 kg/j

Resultaten

Beëindiging bemesting - Referentie
Fase 2 Bezoekerscentrum tbv Schaapskooi, inclusief
landschappelijke inpassing - Beoogd
Gekarteerd oppervlak met toename (ha)
Gekarteerd oppervlak met afname (ha)
Grootste toename van depositie
Grootste afname van depositie

Hoogste bijdrage	Hexagon	Gebied
9,86 mol/ha/j	5210253	Veluwe
0,62 mol/ha/j	5210253	Veluwe
0,00 ha		
6.828,22 ha		
0,00 mol/ha/j		
9,24 mol/ha/j		

Fase 2 Bezoekerscentrum tbv Schaapskooi, inclusief landschappelijke inpassing (Beoogd), rekenjaar 2023

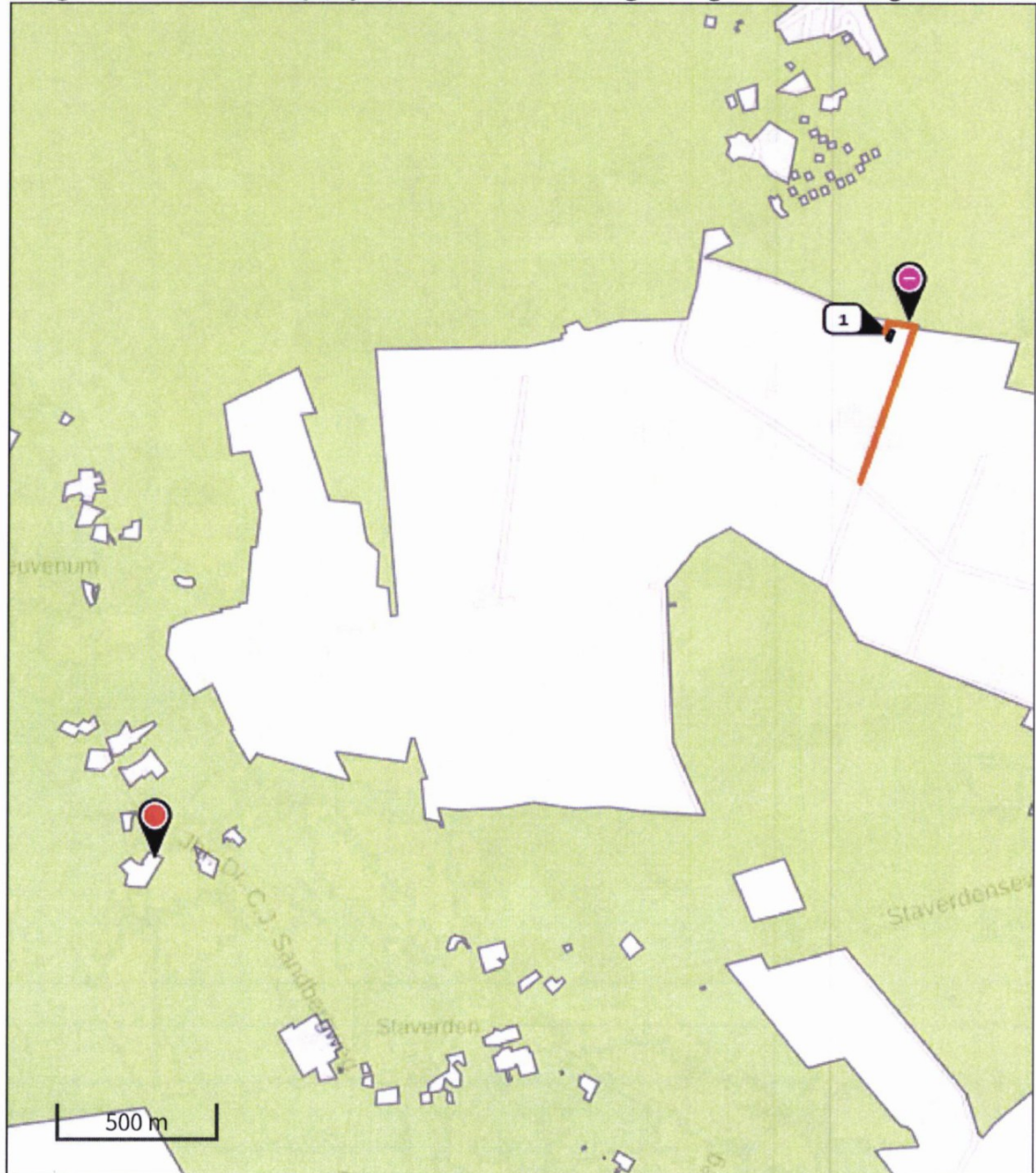
Emissiebronnen	Emissie NH ₃	Emissie NO _x
 Verkeersnetwerk	1,8 kg/j	15,3 kg/j
Gebouwen		
		Rekenmaat (LxBxH, oriëntatie)
1 Gebouw 1	28,9 m x 15,6 m x 4,0 m, 20 °	

Beëindiging bemesting (Referentie), rekenjaar 2023

Emissiebronnen		Emissie NH ₃	Emissie NO _x
1	Landbouw Landbouwgrond Agrarisch	27,3 kg/j	-
Gebouwen		Rekenmaat (LxBxH, oriëntatie)	
1	Gebouw 1	28,9 m x 15,6 m x 4,0 m, 20 °	

Hoogste af- en toename op (bijna) overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden.

Habitatrichtlijn	Grootste afname van depositie
Vogelrichtlijn	Grootste toename van depositie
Vogelrichtlijn, Habitatrichtlijn	Hoogste totale depositie
Niet bepaald	

De bronnen op de kaart horen bij de Beoogde situatie.

Resultaten stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden situatie "Fase 2 Bezoekerscentrum tbv Schaapskooi, inclusief landschappelijke inpassing" (Beoogd) incl. saldering e/o referentie

	Berekend (ha gekarteed)	Hoogste totale depositie (mol N/ha/jr)	Met toename (ha gekarteed)	Grootste toename (mol N/ha/jr)	Met afname (ha gekarteed)	Grootste afname (mol N/ha/jr)
Totaal	6.828,22	3.458,46	0,00	0,00	6.828,22	9,24
Per gebied	Berekend (ha gekarteed)	Hoogste totale depositie (mol N/ha/jr)	Met toename (ha gekarteed)	Grootste toename (mol N/ha/jr)	Met afname (ha gekarteed)	Grootste afname (mol N/ha/jr)
Veluwe (57)	6.828,22	3.458,46	0,00	0,00	6.828,22	9,24

Fase 2 Bezoekerscentrum tbv Schaapskooi, inclusief landschappelijke inpassing, Rekenjaar 2023

1 Wegverkeer | Weg

Naam	Bron 2	Links	Rechts	NO _x	15,3 kg/j
Locatie	X:180277,55 Y:479648,24	Type scherm	-	-	NO ₂ 3,4 kg/j
Lengte	644,69 m	Hoogte	-	-	NH ₃ 1,8 kg/j
Wegtype	Buitenweg	Afstand tot de weg	-	-	
Rijrichting	Beide richtingen				
Tunnelfactor	1				
Type hoogteligging	Normaal				
Weghoogte	0 m				
Verkeer	Max. snelheid	Aantal voertuigen			In file
Licht verkeer	Voorgeschreven factoren	329 p/etmaal			0,0 %
Middelzwaar vrachtverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal			0,0 %
Zwaar vrachtverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal			0,0 %
Busverkeer	Voorgeschreven factoren	0 p/etmaal			0,0 %

Beëindiging bemesting, Rekenjaar 2023

1 Landbouw | Landbouwgrond

Naam	Agrarisch	Uittreedhoogte	<u>0,5 m</u>	NH ₃	27,3 kg/j
Locatie	X:180230,67	Warmteinhoud	<u>0,000 MW</u>		
	Y:479769,65	Spreiding	0 m		
Oppervlakte	1,33 ha				
Wijze van ventilatie	Niet geforceerd				
Temporele variatie	Meststoffen				

	Type	Stof	Emissie
	Mestaanwending (dierlijke mest)	NO _x	0,0 kg/j
		NH ₃	22,3 kg/j
	Mestaanwending (kunstmest)	NO _x	0,0 kg/j
		NH ₃	5,0 kg/j

Disclaimer

Hoewel verstrekte gegevens kunnen dienen ter onderbouwing van een vergunningaanvraag, kunnen er geen rechten aan worden ontleend. De eigenaar van AERIUS aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van de door de gebruiker aangeboden informatie. Bovenstaande gegevens zijn enkel bruikbaar tot er een nieuwe versie van AERIUS beschikbaar is. AERIUS is een geregistreerd handelsmerk in Europa. Alle rechten die niet expliciet worden verleend, zijn voorbehouden.

Rekenbasis

Deze berekening is tot stand gekomen op basis van
AERIUS versie 2022_20230315_cd85399aac
Database versie 2022_cd85399aac
Voor meer informatie over de gebruikte methodiek en data zie:
<https://www.aerius.nl/>

Toelichting grondslagen

In dit document kunt u secties vinden die onleesbaar zijn gemaakt. Deze informatie is achterwege gelaten op basis van de Wet open overheid (Woo). De letter die hierbij is vermeld correspondeert met de bijbehorende grondslag in onderstaand overzicht.

J Art. 5.1 lid 2 sub e

Het belang van de openbaarmaking van deze informatie weegt niet op tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen